

Маргрета ГРИГОРОВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, Велико Търново, България
e-mail: margretag@yahoo.com

**„ПОЛСКИЯТ ИНДИАНЕЦ“ ПИСАТЕЛЯТ САТ-ОК – ЛЕГЕНДА
И ДЕКОНСТРУКЦИЯ В КНИГАТА НА ДАРИУШ РОШЯК БЯЛО-
ЧЕРВЕНИЯТ. ТАЙНАТА НА САТ-ОК**

Margreta GRIGOROVA

University of Veliko Tarnovo St. Cyril and St. Methodus, Bulgaria
e-mail: margretag@yahoo.com

**„THE POLISH NATIVE AMERICAN” SAT-OKH – LEGEND
AND DECONSTRUCTION IN *WHITE AND RED. THE MYSTERY
OF SAT-OKH* BY DARIUSZ ROSIAK**

The article presents the biographical legend of the Polish author of Native American novels Sat-Ok in the context of its formation and discussion from the 1950s of XX century to the early 21st century. In the Focus of attention is Dariusz Rosiak reportage study, which deconstructs and demystifies the biographical legend, reaching to original hypothesis.

Key words: Sat-Okh, Dariusz Roshiak, biographical legend, Native American novels, reportage, deconstruction

Сат-Ок ме отведе със себе си в пътуване, чиято цел отначало не познавах. Седмица след седмица, тази цел ставаше все по-недосегаема. Нищо в този разказ не беше това, което изглеждаше: записваните от мен думи, образи, жестове, ставаха отправна точка към места за чието съществуване не съм и подозирал. За това е и тази книга – за откриването на светове, които ни очакват и ни приканват да ги посетим.

Дариуш Рошяк, Бяло-червеният. Тайната на Сат-Ок

Кой е Сат-Ок

През 60-те – 70-те години на XX век българските читатели на *Земята на солените скали (Ziemia solonych skal)* поглъщат жадно разказа за индианските посвещения на момчето с руси коси и сини очи, син на полска емигрантка

и индиански вожд (на североамериканското племе шеванези¹) и мнозина от тях я приемат като романизирана автобиография на автора – полския писател Станислав Суплатович с индианско име Сат-ок (Дългото перо). Такова е и желанието на Сат-Ок (1925(?) – 2003), който декларира автентичността на индианския си произход в послеслова на книгата, в следващото си творчество и по много други начини. От излизането на *Земята на солените скали* (1958) и *Белият мустанг* (*Biały mustang*, 1959) за няколко десетилетия около него се разраства биографична легенда, която през 90-те години става обект на сериозни дискусии в медиите. Водещият елемент в биографичната легенда е индианският, но той, както ще видим кореспондира с ключови моменти от полската (и не само полската) история през ХХ век. През 2016 г. по дирите на необикновената биография тръгва журналистът от полското Радио 3 Дариуш Рошяк². Книгата му *Бяло-червеният. Тайната на Сат-Ок*, излязла в основаното от писателя Анджей Сташук издателство „Чарне“ през 2017 г., представлява биографично разследване, което достига до ключови рефлексии не само за героя на легендата, но и за цялостния ѝ феномен. На пътя на легендата и нейното проучване и осмисляне от Рошяк се спира настоящата статия.

Индианската легенда на Сат-Ок в обкръжението на други легенди

Индианската легенда на Сат-Ок е доминираща в историята на Сат-Ок, но не е сама. Тя е част от биография, в която, както ще видим, не липсва нищо важно от полските съдбини през ХХ век, а и от по-старо време.

В послеслова към *Земята на солените скали* четем: „Тая книга не е творба на фантазията. Тя разказва за истински събития. Описаните в нея случки ставаха в Северна Канада преди 1930 година, а някои от обрисуваните лица в *Земята на солените скали* са живи и до днес. Баща ми, Високия Орел, продължава да е вожд на племето, там е и сестра ми. А главният герой на моите спомени, брат ми Танто, вече е покойник, убит от белите. Майка ми била заточена в 1905 година от руския царски режим в Сибир. Оттам през Аляска стига до Канада — където прекарва дълги години между шеванезите. Тя става жена на вожд на племето, Високия Орел — Леоо-карко-оно-ма³. В 1937 година дойдох в Полша заедно с майка си, която копнееше да посети родния си край. Тук ни задържа войната — вече не се върнахме в Канада и Полша

---

¹ или още шоуни. В българския превод на книгата е застъпен вариантът „шеванези“.

² Дариуш Рошяк е полски журналист, англицист по образование, през 90-те години кореспондент за полските медии от Лондон. Автор е на книгите: *Жар. Дъхът на Африка* (*Żar. Oddech Afryki*, 2010), *Зърно и кръв. Пътуване по следите на близоизточните християни* (*Ziarno i krew. Podróż śladami bliskowschodnich chrześcijan*, 2015), *Лицата на Великобритания* (*Oblicza Wielkiej Brytanii*, 2018). За втората от тях получава номинация за престижната полска награда Нике.

³ В българския превод на книгата всяка част от индианските имена освен първата, е дадена с малка буква.

стана мое ново отечество. Но бих желал да изпълня своя дълг към първото си отечество. И затова реших да ви разкажа за него, млади приятели, да ви разкажа за живота на индианците, за тяхната тежка и сурова съдба. Надявам се, че благодарение на тая книга ще можете малко по-добре, отколкото досега, да разберете техния живот и мечти, любовта им към девствената гора, техните борби за свобода, от която им е останало вече толкова малко и за която толкова много жадуват.“ (Сат-Ок 1972)

Цитираният послеслов е кратко резюме на онази част от необикновената биография на Сат-Ок, която съдържа преди всичко „индианския“, водещ мотив в биографичната му легенда. В литературата е позволено подобни декларации да бъдат фикция. Но в случая изявлението е буквално. Скоро след това автобиографичният сюжет започва да се легендализира и да се превръща във все по-ярко публично лице. Повечето следващи автобиографични и биографични презентации повтарят сюжетната формула на цитирания по-горе текст, като я подлагат на вариации. И до днес на сайта на музея, носещ неговото име, можем да прочетем: „Сат-ок – Дългото перо, с полско име Станислав Суплатович, се ражда около 15 април 1920 г. в Канада, умира на 3 юли 2003 г. в Гданск. Индианец, роден и възпитан в старите дебри на Канада, бивш войник от Армия Крайова, писател, разказвач, творец и известен популяризатор на културата на северноамериканските индианци. Както сам твърди, родил се е в „затънтено индианско селце“ по поречието на р. Макензи в Канада. Син на полякинята Станислава Суплатович, избягала от Сибир, и Леоо-Карко-Оно-Ма (Високият орел) – индианец, боен вожд на племето Шеванези. (...) През 1937 г. идва заедно с майка си в Полша, където е принуден да приеме полското име и фамилия на майката (в мъжки вариант – Станислав Суплатович). Майката, която е трябвало да му издаде в Полша свидетелство за раждане, се погрижва да няма в него никаква информация за индианския му произход. Затова в документа са променени мястото и държавата на месторождението, както и данните за бащата и са му отнети няколко години – според свидетелството се е родил през 1925 г., а не през 1920 г.“ (Muzeum)

Биографичната легенда на Сат-ок съдържа и други важни моменти, свързани с „второто му отечество“ и полската история. Тяхното значение все повече се засилва и се обвързва хармонично с индианския му произход. Индианската нишка в необикновената му биография се преплита с още няколко ключови полски сюжета: политическото изгнание в Сибир на майка му и първия ѝ съпруг Леон Суплатович, последвалото бягство на майката в Канада (където е намерена и приютена от шеванезите и се жени за техния вожд), нелегално обучение по време на войната, арест в Гестапо и бягство от конския вагон, откарван към Аушвиц, участие на Сат-ок в Армия Крайова по време на Втората световна война в партизанския отряд на легендарния „Бонча“⁴,

---

⁴ Ген. Кажимеж Залески „Бонча“ (1919–2009), р. в Радом (града в който протича част от живота на Сат-ок и неговата майка). Предвожда партизански отряд „Бонча“ от 1944 до края на войната.

партизански период в Швентокшиските планини, пълен със заслуги, когато го наричат с прозвището „Казака“. Част от легендата са популярните разкази за партизанския период, в който учел другарите си на полезни индиански хитрости като например вървенето на обратно с цел объркване на преследвачите. За героизма си получава шест военни отличия. Не на последно място Сат-Ок е първо механик и после моряк от Полската флота и нейните Океански линии (от 1960 г., след издаването на първите си две книги), а на кораба „Стефан Батори“ плава към Канада, воден от желание да се върне при „своите“.

Изброените епизоди (дори и индианският) носят ключова полска символика, те са огледало на трудни и героични страници от полската съдба през XX век. Именно затова, с всичките си особености, с мистификацията, която носи и демистификацията, която я атакува, биографичната легенда на Сат-ок носи симптоматичен полски сюжет. В този сюжет се намесват: полските заточения в Сибир, революциите от 1905 г. и 1917 г., бягството и миграцията от политически завладяната държава, Първата и Втората световна война, легендарната Армия Крайова, концлагерите, партизанското движение, после полското мореплаване – през всички тях преминава животът на писателя Станислав Суплатович, известен като Сат-ок, като свързва през океана и два континента.

Индианското прави биографията особено колоритна, красива и романтична. Но не може да не забележим, че между полската и индианската символичност в живота на автора на *Земята на солените скали* има общи знаци: орловото перо и орелът в имената на Сат-ок и неговия индиански баща и белият орел като хералдичен и легендарен символ на Полша, червеният и белият цвят като цветове на полския национален флаг и символните цветове на двойната червено-бяла биография, името на първия съпруг на майка му Леон и името на индианския вожд, считан за негов баща Леоо-Карко-Оно-Ма.

Времето на легендата

Това, че интригуващата история от *Земята на солените скали* е считана за автентична, повишава интереса към книгата и писателя и укрепва доверието в сътворения от него свят във времето, когато индианците с тяхната съдба, култура и борби за независимост стават все по-близки духом до европейския читател. Тя е едно от любимите младежки четива на поколението, родено и израсло в социалистическите държави отвъд Берлинската стена, към което принадлежи и авторът на настоящата статия. Редом с приключенските книги на Джеймс Фенимор Купър, бестселърите на Лизелоте Велскопф Хенрик и Карл Май и легендарните филмови продукции по тях на ДЕФА⁵ с участието на Гойко Митич, Пиер Брис и Дийн Рийд, книгата участва в създаването на онзи пленителен свят на индианско-каубойска героика, който храни въображението на младежите от социалистическите страни и не само утолява жаждата им за

---

⁵ В периода, когато е водещо киностудио на ГДР.

приключения, но и за духовна инициация и етичен образец⁶, единение с природата и воински идеал. В Полша освен споменатите автори, сред любимите художествени четива са книгите с индианска тематика на канадско-английският писател Грей Оул и на отчасти познатите у нас полски писатели Аркадий Фидлер⁷, Алфред Шклярски⁸, Лонгин Ян Окон⁹. В тяхната поредица се вписва и Сат-Ок (Вж. Kępulec 2004: 56).

У нас *Земята на солените скали* е единствената издадена книга на Станислав Суплатович (Сат-Ок), преведена от Пеньо Табаков, но затова пък има две издания (1964, 1972) и бързо става много популярна. В родната Полша *Земята на солените скали* има 8 издания и е включена в учебната програма. Украинските издания са девет, руските – шест, немските и унгарските – по пет. (Андрэйсінія 2014)

Сат-Ок е автор на общо десет книги¹⁰, девет от които с индианска тематика. Три от книгите му са издадени като съавторски: *Фортът край Атабаска*

⁶ За Винету като етичен образец по времето на социалистическа Полша пише Марек Биенчик в „Книга на лицето“: „Беше повече от ясно, че критерият, който ни налагаше образът на Винету, беше от етичен характер. (...) Винету олицетворяваше основни ценности: вяност, откровеност, прямота, справедливост, благородства. (...) Четяхме Винету като урок по морал, в света се водеше битка, лошите нападаха добрите, добрите имаха светли души и морални принципи. Правото беше (според нас) на страната на индианците (...)“ (Биенчик 2015:18–19)

⁷ Аркадий Фидлер (1894–1895) е известен полски пътешественик и писател. Пътешествията му обхващат Норвегия, Южна Бразилия, Амазония, Канада, Мексико, Грузия, африкански държави. Автор на 23 книги, от които пет са издадени на български език.

⁸ Алфред Шклярски (1912–1992) е роден в полско емигрантско семейство в Чикаго, връща се в Полша през 1926 г. По време на Втората световна война участва в Армия Крайова и Варшавското въстание. От книгите му с индианска тематика на български са преведени *Томек на военната пътека* (Прев. Сабина Радева) и *Томек при изворите на Амазонка* (1972, прев. Магдалена Атанасова) – томовете от поредицата „Приключенията на Томек“.

⁹ Лонгин Ян Окон (р. 1927) е полски писател, публицист, критик, етнограф и педагог. Автор на поредица индиански приключенско-исторически романи, сред които трилогия за легендарния вожд на шеванезите и по-късно британски генерал Текумзе и романа *Пламтящата прерия*. В споменатите романи участва полякът Ришард Кос, представен за приятел на Текумзе и автентично лице.

¹⁰ Книги на Сат-Ок: *Ziemia Słonych Skal*, Warszawa: Czytelnik, 1958; *Biały Mustang. Baśnie i legendy indiańskie*, Warszawa: Czytelnik, 1959; Сат-Ок, А. *Тайнственные следы*, Москва: Детская литература, 1976; *Powstanie człowieka. Legenda indiańska*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1981; *Głos prerii*, Gdańsk: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1990; *Tajemnica Rzeki Bobrów*, Poznań: Akcydens, 1996; *Serce Chippewaya*, Gdańsk: Oskar, 1999, *Walczący Lenapa*, Gdańsk: Oskar, 2001; Съавторски: Сат-Ок, А. Расулова, *Тайнственные следы*, Москва: Детская литература, 1976, Сат-Ок, А. Расулова, *Дороги сходятся*, Москва, Молодая гвардия, 1973; *Тайна Старого Сагаморы*, Москва, Молодая гвардия, 1978; Sat-Okh, Yáckta-Oya, *Fort nad Athabaską*, Gdańsk: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1985.

(*Fort nad Athabaska*, 1985) – с Якта-Оя (индиански псевдоним на Славомир Брал), *Тайната на стария Сагамора (Тайна старого Сагаморы)* – с руския Антонина Расулова, която, както ще видим, създава собствена версия на легендата за Сат-ок, самоопределяйки се като негова „сестра“. В съавторство с нея излиза и автобиографичната книга *Пътищата се срещат (Дороги сходяться)*, като двете последни книги излизат в СССР. Там излиза и романът *Тайнствените следи (Тайнственные следы)*, 1976), автобиографично продължение на *Земята на солените скали*, но няма отделно полско издание, публикуван е по-късно под заглавието *Следи* в едно от изданията на *Земята на солените скали*.

Авторът се превръща в емблема на индианската култура в родината си. Той изиграва незаменима роля в историята на индианското движение в Полша, което започва да се формира след Втората световна война, основател и патрон е на Музея на културата на северноамериканските индианци (открит през 2000) г. във Вимислув, носещ неговото име. В него можем да видим реконструирано индианско „типично“, традиционни облекла, предмети, свързани с бита, вярванията и обредите на тази континентална група. Сат-ок учи вдъхновените почитатели на индианската култура на индиански умения, изработване на дрехи, оръжия и предмети от бита. Рисунките му на индиански теми вдъхновяват привържениците на индианското движение. Води младежки предавания по телевизията. Физическият му облик, излъчването му, неоспоримите му знания и способности убеждават в индианския му произход и качествата му на посветител и учител. Наричат го Дядото.

Сат-Ок все повече доказва индианската си идентичност, твърдейки, че може да опише индианския свят отвътре, защото е кръвно свързан, роден и израсъл в него. Прави това в книгите си, в многобройните си интервюта, в общуването си със своите приятели и почитатели. И освен това, убеждава с много от уменията си, че казаното е истина. В едно от интервютата си казва за Карл Май (известен с това, че описва убедително индианския свят без да е бил в него): „Карл Май ме вдъхновява, има буйна фантазия, неговите книги завладяват Европа. Но за да разбереш индианеца, трябва самият ти да си индисанец“ (Rosiak, 2017: 133)

След издаването на *Земята на солените скали* през 1958 г. и една година по-късно на *Белият мустанг (Biały mustang)*, за около четири десетилетия Сат-Ок се превръща в една от най-харизматичните и колоритни фигури в родината си и в международен аспект, животът му все повече се легендаризира, към личността му се създава култово отношение. Обект е на стотици интервюта, на статии в пресата, филми за живота му. За него са създадени два филма: филмът на Ромуалд Добжински от 1966 г. (носещ името на героя си) и на Клаудиуш Янковски от

2005 г. под заглавие *Воин по рождение*¹¹. Ришард Бугайски планира канадско-полски филм с участието на Никол Кидман в ролята на майката на Сат-Ок. (Rosiak: 272). Биографичната легенда (или сбор от легенди) около писателя Станислав Суплатович бива допълнително украсявана и в някои случаи доизмисляна от неговите почитатели. Особено там, където са празните, спорните или пък вдъхновяващите фантазията места в нея, а те са свързани най-вече с индианската му самоличност. Нейното плодно и победоносно време е до годините на прехода. Тя развива се в симбиоза със социалистическата идеология, а в СССР е подложена на допълнителна идеологизация.

В Съветския съюз Сат-Ок се радва на много силна рецепция през 70-те години на XX век, което има своето обяснение. Дариуш Рошяк красноречиво представя действащите лица, генезиса и провлията на „съветската легенда“ на Сат-ок, чиито творци са писателят Николай Внуков, автор на биографичния роман *Слушайте песента на перата (Слушайте песню перьев, 1974)*, съавторката „сестра“ Антонина Расулова¹², преводачът му на руски и украински, поетът Юрий Стадниченко и художникът илюстратор Борис Жутовски. „Книгата (на Внуков, б.м. М.Г.) е по същността си главоломен опит да се слее съдбата на индианците, на полските и съветските комунисти в единна историческа епопея, чиято най-ярка съставка е животът на Сат-Ок. Появяват се и познатите пропагандни мотиви за Полша като несправедлива и изостанала държава и за победата на комунистическата революция като освобождение на изстрадалите историята си поляци.“ (Rosiak 2017: 168). Тук Рошяк цитира разговор между Сат-ок и неговата майка, в който тя му казва, че така като шеванезите имат своите велики вождове (техните имена е чул от баща си Овасес), така и „нейното племе“ си има своите и техните имена са Маркс, Енгелс и Ленин.

В СССР са подготвяни (но не са заснети) два филма за него – на режисьорите Юрий Победоносцев и Владимир Фараджев, за сметка на това е играна пиеса за него в Новосибирск.

Времето на съмненията

През втората половина на 90-те години на XX в. хармонията в хора от гласовете на почитатели и приятели на Сат-ок е нарушена поради съмнения в автентичността на водещата част от биографичната му легенда. През 1993 г. се

---

¹¹ Филмът може да бъде гледан в You tube (<https://www.youtube.com/watch?v=mPH6sJ5uweo>). Започва с въведение за културата на северноамериканските американци и за известни техни водачи като Текумзе и Седящия бик и после представя личността и живота на Сат-Ок.

¹² Въз основа на това, че вуйчо ѝ е бил по едно и също време с майката на Сат-Ок в Сибир, тя създава собствена версия на легендата, като счита себе си за тяхно дете, което майка ѝ е осиновила.

случва първото сериозно пропускване в легендата. Към интервюто за вестник „Miliarder“ (Szprecht 1993:40) в отговор на въпросите относно баща му и дядо му, Сат-Ок предоставя фотографии, които (както се оказва) принадлежат към известната колекция на Едуард Къртис¹³ и са на други личности. На обвинението Сат-Ок отговаря, че не е твърдял, че това са собствени фотографии, не е можел да има такива, искал е да представи как изглеждат роднините му, а не техни лични снимки (Kępulec 2014: 81). През 1997 г. излиза серия от статии и интервюта на поета и журналиста Януш Ришковски в гданския вестник „Więszóg Wybrzeża”¹⁴, които подлагат на съмнение и проверка основни моменти от индианската биография на Суплатович или бели петна в нея.

Този нов подход за мнозина от почитателите на „полския индианец“ е приет като атака срещу направеното от Сат-ок, но без да има силата да го омаловажи. За други е повод да се замислят кой наистина е Сат-ок, за трети е важно, че не е този, за който се е представял. Срещу обвиненията застават защитници на индианската автентичност на Сат-ок и на неговия авторитет и се разгаря гореща дискусия.

През 2003 г. Сат-Ок напуска света, изпратен с искрена вяроност от почитателите си. Споровете за неговата самоличност не спират, а култът към него продължава и дори става по-силен след смъртта му – като израз на преданост към паметта му. Една година след смъртта му най-добър израз на защитата му се оказва едно магистърско изследване.

Една магистърска защита

Споровете за Сат-Ок, атаките срещу колоритната му самоличност и преди всичко защитата му са отразени в магистърската теза на Катажина Кренпулец на тема *Станислав Суплатович. Необикновената биография на Сат-ок или как се става легенда (Stanisław Supłatowicz. Niezwykła biografia Sat-Okha albo jak się zostaje legendą)*. Магистърската теза е защитена през 2004 г., една година след смъртта му под ръководството на проф. Збигнев Запоровски в Катедрата по най-нова история в Люблинския университет „Мария Склодовска-Кюри“. Тя е публикувана както на университетския сайт, така и на архивната днес (след 2014) он лайн страница на Индианското движение в Полша¹⁵. Макар и да няма книжно издание, дипломната разработка придобива статут на

---

¹³ Едуард Къртис (1868–1952) е американски фотограф и етнолог, изследвал живота на северно-американските индианци. Колекцията му съдържа повече от 1500 фотографии. Къртис е бил обвиняван за „нагласените“ моменти в снимките си, които не предават автентично сниманите индианци.

¹⁴ „Lustratorzy wśród czerwono-skórnym” (Лустратори сред червенокожите), 19.09. 1997, nr 204; „Chcą mnie na siłę wybielić” (Искат насила да ме направят бял), 03.10. 1997, nr. 216; „Legendsy rodzą się i umierają” (Легендите се раждат и умират), 17.11. 1997, nr 298.

¹⁵ Kępulec 2014 (<http://www.indianie.eco.pl/litera/sat-okh1.html>)

базисно изследване по въпроса за Сат-ок и става доста популярна. Авторката е индианист, принадлежи към Движението в подкрепа на индианците, чийто стожер е Сат-Ок, разполага разработката си в контекста на индианознанието. Тя събира и обобщава казаното до момента за личността му с ясно подчертаване на заслугите му и възмущение спрямо неадекватното отношение. „Прегледът и анализът на пресата от 1958 г до 2003 г. беше изморително и изнервящо занимание – пише авторката. – Не мога да си представя какво е чувствал героят на статиите, които могат да бъдат причислени или към жанра на сензационната или на фантастиката. Макар че растящите неточности и лъжливи сведения не отслабват атрактивността на медийния му мит, те причиняват на Сат-ок много проблеми и неприятности в късните му години. (...) Самият Сат, въпреки че болезнено преживява това, никога не дава подробни публични обяснения. Няма обичай да се оплаква.“ (Kępulec 2004: 4, 6) Очевидно магистърското изследване е написано от почитател, подразнен от от посегателствата към любимата личност и евтиния медиен подход. Първите редове на тезата описват погребението на писателя индианец, сплитащо християнски и индиански елементи, според указания, които сам той е давал: кадене с градински чай, сладка трева и посипване с тютюн. В увода четем определения, с които е бил известен: „Наричат го „секвоя, израсла край Висла“. Той е „вожд на червенокожите под бяло-червен флаг“, най-прочутият полски индианец, една от най-ярките личности от времето на ПНР и звезда на Третата Полска република. Винаги очароваше, а неговият живот вдъхновяваше“ (Kępulec 2004: 3).

Дипломното изследване е композирано в 4 глави. Първата от тях цели да отговори на атаките срещу биографията му и носи показателното заглавие *Между легендата на Станислав Суплатович и живота на Сат-Ок*. Доверявайки се на нотариално завереното свидетелство на майката Станислава Суплатович от 1958 г. в Радом (но и с много други допълнителни сведения), тя приема версията, че първо е бил заточен съпругът Леон, при когото отива Станислава, заварвайки го тежко болен (малко след това той умира). Следва бягството през бурната 1917 г. от Чукотка към Аляска, после животът при индианците (вождът по време на лов я намира премръзнала), раждането и индианското детство на Сат (и неговите брат и сестра) до момента на заминаването им за Полша през 1937, след като разбират от случайно срещнат в Канада поляк, че Полша вече е независима. Дадени са и сведения за историята на шеванезите и северно-американските индианци, за населяването от тях области, език, бит и поминък, обичаи, вярвания, и обреди. Описани са всички следващи периоди от живота на Сат-ок, като на много места авторката показва как тяхната необикновеност води до легендаризация. Под внимание са взети достъпните до този момент документални сведения като доказателства за истинността, цитирани са много бройни статии и интервюта, празисквани са липсващите данни и спорните моменти – като например за местонахождението на родното му място, за решението на майка му да промени рождената му дата и място и данните за бащата в нотариалното свидетелство от 1958 г.,

скривайки индианската му идентичност (Kępulec 2004:19, 25). Глава втора от магистърската теза е посветена на книгите и писането, глава трета – на ролята на Сат-ок за индианското движение и четвъртата – на споровете около него, като са отделени подглави на обвинението и защитата. С това изследването показва ясно формиралата се ситуация на символичен съдебен процес.

Макар и оставена последна, четвъртата глава от магистърското изследване носи основната част от неговата мотивация. Освен че вече е представила въпросите за месторождението, родителите му и индианското детство, авторката представя и отговаря на поредицата обвинения срещу Сат-ок, а именно: че цветът на косата му е тъмнорус, което не е възможно при метис; че ситуирането на шеванезите в Канада не отговаря на истината; че снимките на индианци, които е представил за фотографии на свои роднини, се оказват популярни снимки на индианци; обвиненията, че не е писал сам книгите си, мотивът за писателя-призрак (ghost writer).

Кренпулец обръща внимание че „дълго време Сат посочва като причина за недоразуменията липсата на професионализъм от страна на журналистите“ (Kępulec 2004: 81), тяхна измислица е например, че в партизанските битки е скалпирал германците и си е слагал пера а главата. Казва също, че за биографичните романи на Внуков и Стадниченко не е имало авторизация. Тя се спира и на ефекта на обвиненията върху индианистите и в крайна сметка заключава, цитирайки думите на един от кореспондентите си: „Дори и да се окаже, че Сат не е индианец, то това означава, че е още два, или три пъти по-голям и бих коленичил пред него...“ (Kępulec 2004: 86). Тази аргументация говори, че времето на демитологизациите и разбиването на митове изработва като противодействие един дуг критерий: този на личностното постижение.

Репортажното изследване на Рошяк

Почти до същите заключения достига, макар и извървявайки съвсем различен път Дариуш Рошяк по пътя на обективно старателно проучване на събудения вече въпрос. Той се появява на пътя му и променя дотогавашните му намерения за следваща книга. През 2016 година Рошяк се среща с режисьора Мачей Дригас на фестивала на пътешествениците „Снусмумрик“ (на полски „Włóczyki“) ¹⁶. Преди години Дригас е подготвял документален филм за Сат-ок (но не го е осъществил) и има архив от фонограми от 1988 г. на разговори със самия него и хора от неговото обкръжение. Разговорът с Дригас довежда до разпалване на силен интерес към проучването на полския индианец, познат му от полското детство по времето на Гомулка и телевизионния екран. Рошяк декларира в увода ѝ, а също и в интервюто под заглавие *Sat-Okh, Bialo-czerwony Indianin w*

---

¹⁶ Фестивалът е именуван на героя на финландската писателка Туве Янсон от книгата *Муминтролове*.

gomulkiowskiej Polsce (Rosiak, Pesta 2017) че в началото не е имал намерение да демистифицира биографията, а само подробно да опише живота на една необикновена личност. „Отказах се от по-ранните си писателско-пътешественически планове и реших да се върна към Сат-Ок. Изглеждаше ми красив, справедлив човек, който бе спечелил в лотарията на живота необикновена съдба. Продължавам да мисля така, макар че когато започнах да събирам материал за книгата, си нямах представа, къде ще ме отведе той. Исках да напиша за живота на полския национален герой и на индианеца, който беше за мен не само мъглив спомен от детството, но и носеше в себе си множество значния и конфликти, които продължаваха да бъдат важни за нас. Сат-Ок ми казваше какво значи да си поляк, как да се справиш с бремето на военните страдания, как да обединиш няколко идентичности, как да обичаш хората и да споделяш опита им от загубите. Бързо разбрах, че Станислав Суплатович, както цялото му поколение, е получил от съдбата много слаби карти. Просто е успял да ги разиграе по най-добрия начин“ (Rosiak 2017: 8).

Когато започва да проучва живота на Сат-Ок, перото му се сблъсква с факти, които го водят към опити за изясняване и достигане до истината. В процеса на биографичното изследване „Дариуш Рошяк, който помни Сат-Ок от детството си, а след години решава да проследи животописа на полския индианец, попада в лабиринта на взаимно пресичащи се и изключващи се свидетелства и информации“ – пише в рецензията си Агата Шведович – Колкото по-дълбоко Росяк навлиза в живота на Сат-Ок, толкова повече съмнения трупа”. (Szwedowicz 2017)

Пътуването на Рошяк през живота на Сат-ок със стремеж да бъде разбрана неговата загадка, отвежда журналиста по всички места, свързани с неговата биография, локализиращи в мрежа от градове в Полша, Русия, Америка. Проучва всички възможни архивни документи, публикации в пресата, филми, книги, среща се с роднините му и с хората, които са го познавали – приятели или не, записва разговорите си с тях, спомените и препратките им, притежаните от тях писма, открива непубликувани текстове на Сат-ок. Пътуването му в пространството е в същото време и пътуване във времето, в стремежа към възстановка не само на биографията на полския индианец и участниците в нея, но и на психологията на фактите и събитията. Освен фактологичната реконструкция, оплетена в постоянно разминаващи се данни, през цялото време Рошяк търси облика на личността отвътре и отвън – кой е той за себе си и кой е за другите. В проведеното проучване и събеседване образите на Сат-ок, създадени от другите, ту съвпадат, ту крайно се разминават.

Рошяк се стреми не хладнокръвно да покаже кое не може да бъде автентично и кое може да бъде доказано, а да разбере героят и участниците в неговата биография, да разсъждава върху въпросите, които поставя според него тя, да я превърне в ключ към историята и духовното състояние на полския народ по време на изпитанията, които поднася XX век. Той се опитва да отговори на въпроса кога и при какви обстоятелствата хората измислят или

поправят реалността, това лъжа ли е или не и доколко. Един от основните въпроси е чий е автобиографичният разказ на Сат-ок, как се е зародил и защо. Изследването на Рошяк показва, че идентичността на Сат-ок се оказва не само негово индивидуално, но и колективно творение, в което участват много други лица и фактори.

Книгата е поделена на четири части и общо двадесет глави. Първата част включва само две глави – „Съпругата“ и „Майката“, следващите три дяла съдържат по няколко глави, организирани около следните области в биографията на полския индианец. Вторият дял: семейство, военни години, моряшки години, годините на заточение на майка му; трети дял – писането, писателите „призраци“, съветските книги за Сат-ок или с негово участие; четвърти дял – индианските приятели и „братовчеди“, индианистите. Някои от главите имат повтарящи се заглавия и умишлено следват двойствеността в биографията му. Удвоени заглавия са *Съпругата* и *Дъщерята*.

Рошяк започва галерията от репортажните си визии със семейната сфера на Сат-ок, от разговора с третата му съпруга. Сат-ок е имал общо три съпруги – за първата (Янина) се жени преди да стане известен писател, от нея има син и дъщеря. Втората (Ванда) е негов помощник и споделя идеите му, а според мнозина тя е твърде властна и управлява много от отношенията му. С третата си съпруга Барбара се свързва в края на живота си, след като Ванда е починала след дълго боледуване. Това, което хвърля най-тъмна сянка върху семейния му портрет е, че напуска първото си семейство, докато дъщеря му е още малка (в интервю с нея тя се оплаква от това отчуждение), за да се ожени за втората си жена и да осинови дъщеря ѝ от първия брак (за нея той е идеалният родител, по-късно тя се омъжва в Канада). Образите на съпруга и бащата са различни за двете дъщери, с които записва разговорите си авторът на книгата.

Относно индианската нишка в живота му – от разговорите и различните видове документи се разбира, че никой не оспорва индианските му умения и това, че духом и телом е свързан с индианската култура и начин на живот. Единодушно са потвърдени спортните му способности. Никой не отрича и художествения му талант, свързан с рисунки, с изработка на индиански предмети от бита, дрехи, оръжия. Но и немалко от събеседниците на Рошяк считат, че индианският произход е преди всичко фантазия. Не са малко и тези, които участват в украсяването на биографичната му легенда.

Що се отнася до писането и книгите – тук нещата търпят сериозна дискусия. Никой от събеседниците на Рошяк не отрича, че Сат-Ок е увлекателен и вдъхновяващ разказвач, но много свидетелства водят до извода, че писането трудно му се удава, че първите му собствени текстове или тези, които не са публикувани официално, са почти безпомощни, не се отличават с добър литературен език и стил (Рошяк цитира и описва такива текстове, включително първата му публикация в „Dziennik Wulęcki“). Тези, които са писани с нечия помощ и съдействие, както е и с *Земята на солените скали*, показват литературни качества. Според Рошяк ясно се вижда литературната метаморфоза,

която превръща първия неумел текст на Рошяк в книга бестселър: помагат му писателят Йежи Брошкевич¹⁷ (на когото Сат-ок изказва благодарност в посвещението на книгата) и Изабела Чайка Стахович – преди войната муза на Виткевич, а след нея една от най-цветистите фигури в сивата Сталиновска Полша. Рошяк смята, че Брошкевич е „превел“ книгата на литературен език. С негово съдействие излиза и *Белият мустанг*, след което Сат-ок замлъква чак до 1985 г., когато издава в съавторство с Якта-Оя *Фортът край Атабаска*. Т.е. излиза, че успешните си книги Сат-Ок не е писал сам.

Рошяк коментира и съдебното дело за авторство, заведено от индианиста Лешек Михалик¹⁸ за авторството на *Тайната на Бобровата река (Tajemnica Rzeki Bobrów)*, която според него е взимствана от неговата книга *Клетвата на шамана (Kłątwa szamana)*. Още в интервю с Януш Ришковски Сат-Ок е отговорил, че замисълът и сюжетът са негови и че е публикувал само своята част от книгата, започната като обща.

Биографичната реконструкция на индиански период от биографията на Сат-ОК и хипотезата на Рошяк

В резултат от всички проучвания, пред нас израства една доста правдива история, съблечена от легендарното одеание, но не по-малко значима, представена на плътен исторически фон, пълен със сведения. Тя започва с неравностойния брак между майка му и баща му, с чиито родове ни запознава Рошяк, продължава със заточението на бащата в Сибир (там той работи в кожарска фабрика в Киренск). При него отива Станислава Суплатович през 1916 г., но няма доказателства да е била политически заточеник. Авторът на *Бяло-червеният* се движи по следите на техния живот чрез документи и стига до заявлението им за репатриране в Полша от 25 юли 1922 г. Тогава не са обявили, че искат да пътуват с дете и най-вероятно не са имали (т.е. Сат-Ок не се е родил през 1920 г.). Между 1922 и 1928 г. се образува празнина от 6 години, която Рошяк не успява да запълни и не е сигурен какво точно се е случило с майката и защо не се връщат в родината си. В началото на 1928 г. Станислава е в Полша заедно със сина си, когото кръщава в Радом в присъствието на брата на своя съпруг Леон, а в свидетелството е посочено, че бащата е починал в Сибир през 1925 г. Тези свидетелства отхвърлят легендарната версия, според която още от 1917 г. Станислава бяга от Сибир през Чукотка. От 1928 г. бъдещият Сат-Ок е в Радом и след време завършава там основно училище като единственото дете на Станислава. Идва войната. Според документираното от Рошяк, тогава не е бил арестуван от Гестапо за четене на политически вестници, а за кражба.

¹⁷ Йежи Брошкевич (1922–1923) е писател и драматург, преди всичко автор на творби за деца и юноши и научно-фантастични произведения.

¹⁸ Както отбелязва Рошяк, Михалик е автор на найдобрата засега полска Енциклопедия на индианските племена в Северна Америка. През 2003 г. е „осиновен“ от племето кри, което означава, че е повете в техните ритуали.

Неоспоримо е участието му в Армия Крайова и в партизанските борби, както и военните му заслуги (макар и тук да има доста разминаващи се сведения), а после – моряшките години, в които наистина отзивите за него са повече от добри.

Оказва се също, че Суплатович пише няколко различни автобиографии, когато кандидатства за работа, в тях подава противоположни сведения за своето потекло и посочва различни сведения за своя баща. При кандидатстването му за обучение в Офицерската школа в Лодз през 1949 г. подава в автобиографията, че е роден в Алексеевка и баща му е Леон Суплатович, в автобиографията от 1954 г., когато кандидатства за работа в Гданската корабостроителница, посочва, че още през 1928 г. се е върнал с майка си в Радом, а в автобиографията от 1959 г., когато кандидатства за работа в Полските океански линии, вече посочва индианския си баща, а през 1980 г. отново се връща към първата версия. Рошяк установява, че за индианската идентичност на Сат-Ок се е знаело в Гданск ок. 1951 г., тъй като сведение за необикновения моряк се появяват в „Dziennik Bałtycki”.

До какви разкрития водят Рошяк контактите с индианците, които са познавали Сат-ок и на които той се е представял за индианец, търсещ своите роднини при мореплаванията си до Канада? Полският журналист се среща и разговаря последователно с Майкъл Бенуел и неговия вуйчо Стюарт Мийоу (братовчед на убития по-късно в свада) Дон Игъл, когото Сат-Ок е представял като мъж на своята сестра Падащата звезда. Чете запазени писма и слуша спомени за впечатления. От биографиите на Дон Игъл и съпругата му се разбира, че той е популярна личност през 40-те и 50-те, а тя няма индиански произход.

В разговора си с Майкъл Рошяк споменава червенокожи превъплъщения на бели, между които са: Малкият бизон (или Силвестър Кларк), чиято история разказва Аркадий Фидлер в едноименната си книга; Сивата сова (или Арчибалд Белани), който дълго време твърди, че майка му е от племето на апаките. Известен е и обратният случай с Покинг Файа, индианец, на когото е приписан украински произход.

След последния разговор със Стюарт, въпреки разкритията, на които се натъква, Рошяк достига до същинското прозрение на своята хипотеза. Това, което казва индианецът носи и едно от най-силните послания в книгата: „Не знам каква е твоята мотивация, какво търсиш, като ни питаш (нас индианците, МГ) за Сат, надявам се, че не искаш да му навредиш. Сат се стремеше към истината, бягаше от лъжата, ставаше човек. Знаеш ли откъде се е взело индианското у него? Не от кръвта, а от духа и ума. Дариуш, всеки от нас има две семейства. Ти имаш своето семейство в Европа, а нашето е тук. Но ти си забравил за нас. Всички вие от другата страна на света сте забравили за нас. Сат се опита да ви прише паметта за нас, да построи мост между двете семейства, които всеки от нас има, но ги е забравил. Той помнеше. За нас Сат-Ок е истински човек. И няма значение дали е бил индианец или не. Стига това, че е бил истински човек. (...) Да кажем, че той е измислил всичко, че животът

му е протекъл не така, както е разказал – продължаваше Стюарт – Може би е описал своето завръщане у дома, може би е направил това пътуване само в съзнанието си, но все пак го е направил. (...) Само майките умеят да ни направляват“. (Rosiak 2017, 232).

Тогава авторът на *Бяло-Червеният* разбира, че пътуването, което е предприел по дирите на Сат-ок, въпреки всички разкрития, го е отвело до може би най-правдоподобната хипотеза за раждането на индианската легенда на Сат-Ок и нейната същина. Думите на Стюарт отварят очите му за едно психологически правдоподобно предположение, която преживява като откритие. А то е, че именно майката е измислила легендата на живота му, за да го защити и спаси (а също и себе си) от следите на преживените травми и да го убеди, че е изключителен, да му даде вдъхновяващо потекло и заедно с него идеал. Рошяк не е сигурен кои са бащата и майката на Станислав Суплатович, може да са Станислава и Леон, който умира през 1925 г. и го оставя полусирак, а може да е сиротно дете, което тя е осиновила след смъртта на съпруга си, докато е работила в дома за сираци. „Самотната жена е получила това дете от Бога или от починалия си съпруг, чийто образ съхранявала с голяма любов, като образ на герой, Получила го е като дар от любимия, но отсъстващ вече мъж. (...) Създала му е история, според която е не само неин син, но и нещо по-необикновено – син на индиански вожд. И това е друг дар от нея. Кога е станало това, не се знае, може би, когато един ден се е върнал, огорчен от съучениците си в училище (...). Може само да му е подала внушението, а той сам да е довършил останалото. Прочел е много индиански книги, създал е бленуван свят на мечтите, в който неговият баща е необикновен герой, вожд на народ, който въпреки смъртната присъда над него, продължава пътя си в историята“. (Rosiak 2017: 234)

Изводите, до които достига полският журналист, начинът му на мислене и на репортажно изследване убеждават както във вниманието му към всяка една гледна точка, така и в етичната му отговорност към обекта и темата на изследване и към репортажа въобще. И разбира се, към читателя.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрэйсінія 2014:** Андрэйсінія, Падрапаная Лыжа. Шэванез Сат-Ок ды Якутия. Койданава. „Кальвіна“/Andreysiniya, Padrapannaya lazha, Shewanez Sat-Okh day Yakutia/ 1.11.2014. <https://adzharaj-kut.blogspot.com/2014/11/2014.html> [достъп: 04.01.2019]
- Сат-ок 1972:** Сат-ок. Земята на солените скали. Прев. от полски Пеньо Табаков, София: Народна младеж, 1972/ **Sat-Okh 1972:** Sat-Okh. Zemyata na solenite skali. Sofia:Narodna mladezh, 1972. В статията е ползвано електронното издание от сайта „Моята библиотека“.

- Биенчик 2015:** Биенчик, М. *Книга на лицето*. Велико Търново: Фабер, 2015./
- Bieńczyk 2015:** Bieńczyk, M. *Книга na liceto*, Veliko Tarnovo: Faber, 2015.
- Крѣпulec 2004:** Крѣпulec, K. Stanisław Supłatowicz. *Niezwykła biografia Sat-Okha, czyli jak się zostaje legendą* [praca magisterska]. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2004.
- Muzeum:** Muzeum Indiańskie im. Sat-Okha
http://www.huuskaluta.com.pl/sat_okh/index.php, 12.05. 2018.
- Rosiak 2017:** D. Rosiak, *Biało-czerwony. Tajemnica Sat-Okha*, Wołowiec: Czarne, 2017
- Rosiak, Pesta 2019:** Rosiak, D., Pesta, M. *Sat-Okh. Biało-czerwony Indianin w gomułkowskiej Polsce*. Dwójka. Polskie Radio 22.08.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=Lwaavy7oS2A> [доступ: 04.01.2019]
- Szpecht 1993:** Szpecht, P. *Sat-Okh*, „Miliarder”, 19.08. 1993, 25, с. 40.
- Szwedowicz 2017:** Szwedowicz, A. „*Biało-czerwony. Tajemnica Sat-Okha*”, czyli *historia wielkiej mistyfikacji* [rec. D. Rosiak, *Biało-czerwony...*], 18.10.2017. <https://dzieje.pl/ksiazki/bialo-czerwony-tajemnica-sat-okha-czyli-historia-wielkiej-mist> [доступ: 05.01.2019]